

УДК 821.16.091

Олександр АСТАФ'ЄВ
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТВОРЧИСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI»

У статті розглянуто рецепцію творів Тараса Шевченка на сторінках журналу «Biuletyn Polsko-Ukraiński», проаналізовано переклади, велику увагу приділено проблемам шевченкознавства, відгукам на нові видання поета, статтям про його творчість і її значення для розвитку українсько-польських літературних взаємин.

Ключові слова: рецепція, українсько-польські взаємини, діалог, переклад, інтерпретація, шевченкознавство.

The article considers the reception of works of Taras Shevchenko in the magazine «Biuletyn Polsko-Ukraiński», the analysis of his translation, much attention is paid to the problems of Shevchenko, reviews of new editions of the poet, articles about his work and its importance for the development of Ukrainian-Polish literary relations.

Key words: reception, Ukrainian-Polish relations, dialogue, translation, interpretation, Shevchenko study.

W artykule zbadano recepcję twórczości Tarasa Szewczeni na łamach czasopisma «Biuletyn Polsko-Ukraiński», przeanalizowano przekłady, wielką uwagę poświęcono problemom szewczenkoznawstwa, recenzjom nowych wydań utworów poety, artykułom o jego twórczości i jej znaczeniu dla rozwoju ukraińsko-polskich stosunków literackich.

Słowa kluczowe: recepcja, stosunki ukraińsko-polskie, dialog, przekład, interpretacja, szewczenkoznawstwo.

«Biuletyn Polsko-Ukraiński» – місячник, а згодом тижневик, що виходив у Варшаві в 1932-1938 роках. Він знайомив польське суспільство з українською культурою, історією та перебігом польсько-українських стосунків у минулому і тепер, став трибуною ідеї польсько-українського зближення, яку представляло польсько-українське товариство. У Статуті польсько-українського товариства було чітко окреслено пріоритети польсько-українського діалогу: «Мета об'єднання – праця над поглибленням і розбудовою польсько-українського зближення, а засобами для цієї мети є: а) вивчення і пропаганда необхідності врегулювання польсько-українських стосунків; б) ведення періодичних і неперіодичних видань, видання книг, брошур, гравюр та інших публікацій; в) організація і проведення лекцій, бесід, дискусій тощо; г) організація поїздок, виставок творів мистецтва, культури і господарства, пов'язаних із цілями товариства; ґ) створення польсько-українських колективів Товариства; д) заснування на території Речі Посполитої відділів Товариства і місцевих осередків» [12: 9, 1-2].

Авторами і співробітниками часопису з польського боку були Владзімеж Бончковський, Александер і Тадеуш Бохенські, Леон Василевський, Тадеуш Голлендер, Станіслав Грудзінський, Пйотр Дунін-Борковський, Богдан Лепкий, Юзеф Лободовський, Станіслав Лось, Зігмунт Мазур, Ян Мйодушевський,

Єжи Погоновський, Константи Симонове-вич, Єжи Стемповський, Юзеф Чехович, Казімеж Анджей Яворський, Чеслав Ястшембец-Козловський, з українського – Володимир Дорошенко, Ярослав Дригинич, Фелікс Загора, Павло Зайцев, Іван Кедрин, Микола Ковалевський, Павло Ковжун, Юрій Косач, Андрій Крижанівський, Євген Маланюк, Борис Ольхівський, Стефан Чарнецький та інші.

«Biuletyn Polsko-Ukraiński» представив польському читачеві українські поезії Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Якова Гоголева, Лесі Українки, Маркіяна Шашкевича, Богдана Залеського, Юрія Федьковича, Леоніда Глібова, Миколи Старицького, Осипа Маковея, Богдана Лепкого, Максима Рильського, Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Юрія Клена, Юрія Косача, Миколи Бажана, Євгена Плужника, Євгена Маланюка, Леоніда Мосендза, Наталі Ливицької-Холодної, Богдана-Ігоря Антонича, Павла Тичини, Володимира Сосюри, Олекси Влизька та інших.

Як безцінну сторінку з історії української літератури репрезентовано, хай фрагментарно, прозові твори Тараса Шевченка, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Миколи Хвильового, Остапа Вишні, Бориса Антоненка-Давидовича, Юрія Косача та інших.

Із перекладами Шевченкових творів з української на сторінках журналу «Biuletyn Polsko-Ukraiński» виступили Зоф'я Войнаровська, Ро-

ман Гамчикевич, Станіслав Грудзінський, Константи Думанський, Павло Зайцев, Богдан Лепкий, Юзеф Лободовський, Єжи Погоновський, Владислав Сирокомля, Сидір Твердохліб, Чеслав Ястшембец-Козловський та інші.

У цей самий період твори Тараса Шевченка польською мовою з'являються на сторінках інших часописів: «Kamena», «Czarno na białem», «Droga pracy», «Kuźnica», «Nowe czasy», «Okolice poetów», «Wschód-Orient», «Skamander», «Wiadomości Literackie», «Sygnały». Їх перекладачі – Александер Баумгардтен, Тадеуш Бохенський, Тадеуш Голлендер, Євгеніуш Житомирський, Осип Іваненко, Вацлав Іванюк, Адам Качубський, Здіслав Кунстман, Вацлав Морачевський, Антоній Середницький, Константи Симонович, Юліан Тувім, Юзеф Чехович, Вільгельм Шевчик, Казімеж Анджей Яворський.

75-й річниці з дня народження Тараса Шевченка було присвячено окрему передачу на Польському радіо. Її підготував Ярослав Івашкевич (1936, № 10), польські радіослухачі мали нагоду ознайомитися з віршами поета у перекладах Казімежа Вежинського, Юзефа Лободовського, Ярослава Івашкевича, Чеслава Ястшембца-Козловського («Wołyń», 1936, № 13).

У 1936 році у Варшаві, під грифом Українського наукового інституту, за редакцією Павла Зайцева, вийшов том «Poezje» Тараса Шевченка. До нього увійшли переклади Марії Беньковської, Казімежа Вежинського, Зоф'ї Войнаровської, Антонія Гожалчинського, Тадеуша Голлендера, Богдана Станіслава Жираника, Константи Думанського, Ярослава Івашкевича, Богдана Лепкого, Юзефа Лободовського, Владзімежа Слободніка, Леонарда Совінського, Чеслава Ястшембца-Козловського («Wiadomości Literackie», 1936, № 18).

У стосунках польської та української націй, діалогу їхніх культур першорядне місце на сторінках часопису займали поезії Адама Міцкевича і Тараса Шевченка. Тут друкували фрагменти «Pana Tadeusza», сонет «Stepu Akermański», велику розвідку «Adam Mickiewicz w przekładzie M. Rylskiego», надруковано статті «M. Rylskij o Mickiewiczu» (фрагменти зі вступу до перекладу «Pana Tadeusza», в перекладі Е.Карка, тобто Євгена Маланюка), «W setną rocznicę «Pana Tadeusza», де охарактеризовано вплив польського поета на польську літературу («Biuletyn Polsko-Ukraiński»¹, 1934, № 26), роздуми Фелікса Загори «Wielka utrata» – про однойменну

поему, яку Іван Франко приписав Адаму Міцкевичу, нотатки «Franko i Mickiewicz: od «Poety Zdrady» до «Wielkiej Utraty», підписані криптонімом «Wł.P.» (1934, № 21).

Або інший приклад – публікації творів Тараса Шевченка і про нього. З 1932 до 1938 року у «Biuletynie Polsko-Ukraińskim» надруковано його 23 вірші й поеми, фрагменти «Щоденника», повісті «Художник», близько 50 статей про його творчість, численні огляди, рецензії, замітки у зв'язку з виходом нових видань творів поета і досліджень про нього. У редакційній статті «Kult Szewczeni» було зазначено: «Можемо стверджувати, що немає у світі ще одного ліричного поета, котрий міг би похвалитися такою пошаною і такими її усталеними проявами, яких зажив в українського народу Тарас Шевченко. Ні Шекспір в англійців, ні Гюго у французів, Гете у німців, Пушкін у росіян, Петєфі в угорців, навіть Данте в італійців не можуть і мріяти про такий, безперечно, винятковий культ, якого не було ніколи впродовж віків, як культ Шевченка в українців... Яка ж таємниця ховається на дні шевченківського культу?.. Виступив Шевченко на арену українського національного життя за часів «кріпацтва» – за часів панської неволі, сам як сільський хлоп – «кріпак», і виступив одразу як апостол черні проти національного гніту, політичного і суспільного, водночас і як пророк правди, яка втілиться у відродженій могутності його «приспаної» батьківщини. Коли ж поет за свої вірші пішов на заслання, а звідти прислав в Україну тугою наповнені поезії, то подіяли вони як маніфести героя-мученика. Був правдивим пророком свого народу. І з мученицьким ореолом героя-пророка зійшов передчасно в могилу, залишивши свій «Заповіт» як другий український національний гімн, співаний у роки революції 1917-1920 років масами українських маніфестантів на площі Святої Софії у Києві разом зі «Ще не вмерла Україна» [6: 10, 21-26].

Така виняткова увага до творчості Тараса Шевченка у 20-30-х роках зумовлена тим, що видавці й автори «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» вбачали в особі поета революціонера, виразника національної і державницької свідомості, пророка (за умови всієї дискусійності довкола цих рис), якими були у їхній уяві ще в добу романтизму Адам Міцкевич, Юліуш Словацький і Зігмунт Красінський. Подібне «ототожнення» пов'язано зі складністю українського питання в щойно відновленій польській державі, шляхетністю провідної польської верстви, яка ще орієнтувалася на модель Польщі як багатое-

¹ Далі, посилаючись на це видання, вказуємо лише рік і номер.

нічної держави з федералістськими традиціями і релігійною толерантністю (до занепаду у другій половині XVII ст.). За підрахунками 1921 р. (за критеріями рідної мови та віросповідання), близько 20% населення країни становили українці й білоруси, 10% – євреї, 2% – німці та ін. [3, 120]. Не можна було вирішити питання так, як це пропонувала, виступаючи захисником державності, польська правниця з її провідним ідеологом Романом Дмовським: «Лише поляки будуть хазяями у відновленій державі», «етнічні меншини треба виключити або полонізувати» [11, 46]. Згадаймо, які дискусії точилися довкола радикальних поглядів лідера правниці на сторінках «Вісника» (статті Дмитра Донцова «До консолідації» з приводу статті Романа Дмовського «Kwestja ukraińska» у «Gazecie Warszawskiej» за 21-23 серпня 1930 року [5: 2/4, 301-307]; [4: 1/3, 222-227]; статтю за підписом «Хроніст» «Дмовський як пророк», у якій піддано нищівній критиці його книгу «Świat powojenny i Polska, 1931» [16:1/3, 216-219]. «Biuletyn Polsko-Ukraiński» вмістив статтю Андрія Крижанівського «W kole zaszarowanym. Na marginesie pewnego «konfliktu historycznego» (1933, № 11-13), де спростовано тезу Романа Дмовського про те, що Україна є частиною Росії і становить загрозу для Європи.

Очевидно, Юзеф Пілсудський розумів усю складність багатоетнічної ситуації в Польщі і, на відміну від Романа Дмовського, який обстоював ідею національно монолітної держави та інкорпорації східних земель, висунув концепцію Польщі як «федеративної республіки, яка визнавала б права литовців, білорусів і українців на самовизначення» [3, 110]. Однак Ризький мир 18 березня 1921 р. перекреслив федеративну ідею Пілсудського. Поділ земель України і Білорусі став драмою цих націй. «Під владою Польщі після відмови від думки про федерацію вони не мали шансів реалізувати національні й державні прагнення. Українці вважали польську владу у Східній Галичині окупаційною. Так виникла потужна організація українських націоналістів, не згодна на жоден *modus vivendi* з владою Польщі» [3, 110].

Для українців, позбавлених державної незалежності, як і для поляків, які підтримували федералістську модель Польщі як багатоетнічної держави, ім'я Тараса Шевченка було знаковим. Його поезії перекладають найчастіше. Одним із найталановитіших перекладачів творів Тараса Шевченка був Богдан Лепкий. У його художній інтерпретації на сторінках «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» були опублі-

ковані вірші «Jak dziwnie!» («Самому чудно. А де ж дітись?»), «Minęła młodość» («Минули літа молодії»), «Prolog do poematu «Neofici»» («Пролог до поеми «Неофіти»») (1935, № 13), «Słońce zachodzi» («Сонце заходить, гори чорніють») (1935, № 51-52), «Kiedyś my w naszym małym świecie...» («Ми вкупоньці колись росли») (1936, № 24), «Nie zazdroście bogaczowi» («Не завидуй багатому») (1936, № 34).

Перекладацьку вправність Богдана Лепкого можна потрактувати як ситуативно-денотативну модель художнього перекладу, у якій змальована життєва ситуація відповідає сукупності денотатів і реляцій між ними. На думку прибічників такої моделі, будь-яка ситуація може бути передана засобами іншої мови, незалежно від мовної специфіки. На етапі сприймання тексту оригіналу (або його фрагмента) перекладач з'ясовує для себе (свідомо чи несвідомо), які саме денотати позначені знаками і яку ситуацію вони віддзеркалюють (навіть якщо у мові й немає лексеми, яка змогла б позначити цей денотат). Наприклад, у вірші Тараса Шевченка «Jak dziwnie!» («Самому чудно. А де ж дітись?»):

Як же жити

На чужині на самоті?

І що робити взаперті?

Перекладач шукає заміник:

Nie życie, ale to konanie

W odosobnieniu, na wygnaniu?..

Бачимо, що «взаперті» замінено на «w odosobnieniu», тобто він використовує звичне слово, натомість за рахунок контексту розширює його смислову функцію. Така «заміна» дає можливість витлумачити референтні образи, рядки, «пов'язані з реальністю» [7, 160]. Це забезпечує міжмовну комунікацію. Перекладач встановлює відповідність між художнім повідомленням і дійсністю, і на основі своєї національної мови вибудовує нове, адекватне до оригіналу повідомлення. Богдану Лепкому найкраще це вдалося у перекладі вірша «Minęła młodość» («Минули літа молодії»), де рядки «Нема з ким тихо розмовляти, / Ані порадитись. Нема! / Ані-когісінько нема!» замінено на: «Nikogo, / Nikogo tutaj nie masz już».

До ситуативно-денотативної моделі належать, на наш погляд, «Modlitwa» («Молитва») Романа Гамчикевича (1933, № 17), «To obojętne mi...» («Мені однаково...») Павла Зайцева (1934, № 10) та інші.

Чеслав Ястшембец-Козловський переклав вірші Тараса Шевченка: «Perebendja»

(«Перебендя») (1936, № 3), «Chowaliśmy się kiedyś razem...» («Росли укупочці, зросли...») (1938, № 9), «Po co miałym się ożenić» («Нащо мені женитися?») (1936, № 12), «I kibić gibka i ta młoda / nierokalna twa uroda...» («І станом гнучким, і красою...») (1938, № 18), «O jakże jest szczęśliwy, komu / dano mieć dom swój» («Добро, у кого є господя»), «Wszystko mi jedno już, czy będę...» («Мені однаково, чи буду...»), «W niewoli dnie i noce liczę...» («Лічу в неволі дні і ночі...») (1938, № 12).

Переклади Чеслава Ястшембця-Козловського, за нинішньою термінологією, можна зарахувати до семантичної моделі перекладу, яка акцентує на ідентичності або близькій схожості всіх смислових елементів. Тут завдання, яке ставив перед собою перекладач, зводилося до того, щоб відтворити комунікативно релевантні елементарні смисли, і йдеться, по суті, про тотожність коду автором і перекладачем, що добре продемонстровано у вірші «Wszystko mi jedno już, czy będę...» («Мені однаково, чи буду...»), де рядки «Чи хто згадає, чи забуде / Мене в снігу на чужині – / Однаковієнько мені» подано в такій версії: «Czy kto przyrówna sobie mnie, / czy tu wśród śniegów jak przybędę / poniecha – to nie wzrusza mnie...». Бачимо, що Шевченків рядок «Однаковієнько мені» цілковито перекодований на «poniecha – to nie wzrusza mnie...». Та все ж бар'єрів між комунікантами уникнуто.

Ознаки семантичної моделі перекладу помічаємо у перекладних версіях Єжи Погоновського «Subotów. Mogiła Bogdana» («Стоїть в селі Суботів...») (1933, № 10), «Na wieczną pamięć Kotłarewskiemu» («На вічну пам'ять Котляревському») (1934, № 34), Зоф'ї Войнаровської «Testament» («Заповіт») (1934, № 10), Константи Думанського «Dola» («Доля») (1936, № 12).

Загалом же на підставі перекладів творів Тараса Шевченка польською мовою можна говорити про різні типи еквівалентності: на рівні завдань і мети комунікації, опису ситуації, специфіки повідомлення, структури висловлювання, тотожності мовних знаків [1, 216-315]. Осмислити коло цих проблем свого часу намагалася Любов Арасимович у праці «Польські переклади Шевченка», яка вийшла в 1927 році у Києві під грифом Всеукраїнської академії наук. Рецензія на це видання побачила світ у тижневику «Wiadomości Literackie» (1928, nr 1). Згодом до них звернувся Єжи Погоновський у статтях «Zaspiw» Т. Szewczenki w przekładach polskich» (1933, № 7), «O przekładach polskich poezji T. Szewczenki»

(1935, № 35), де він порівнює переклади Владислава Сирокомлі, Станіслава Грудзінського, Сидора Твердохліба, Богдана Лепкого та інших. Загалом же ці питання потребують глибшого вивчення і спеціальних студій.

Про пієтет перед Кобзарем свідчить також публікація його творів кирилицею – вірш «Polakom» («1934, № 10), польською – фрагмент «Śmierć Demskiego z autobiograficznej powiesci «Artysta» («Смерть Демського з автобіографічної повісті «Художник») (1935, № 8).

У десятому номері «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» за 1934 рік було надруковано «Urywek z dziennika Tarasa Szewczenki» («Уривок із щоденника Тараса Шевченка») (1934, № 10). Варто пригадати деякі «польські» епізоди цієї публікації.

В оригіналі:

«16 июня 1857 г.

Мостовский один-единственный человек во всем гарнизоне, которого я люблю и уважаю. Человек не сплетня, не верхогляд, человек аккуратный, положительный и в высокой степени благородный... Во время восстания поляков в 1830 году служил он в артиллерии бывшей польской армии и из военнопленных зачислен был рядовым в русскую службу. Я много от него слышал чрезвычайно интересных подробностей о революции 1830 года» [17: 5, 16-17].

У перекладі:

«16 czerwca 1857 r.

Mostowski jest jedynym człowiekiem w całym garnizonie, którego lubię i szanuję. Nie jest on ani plotkarzem ani płytkim, – człowiek akuraty, solidny i w wysokim stopniu szlachetny... W czasie powstania 1830 roku służył w artylerji byłej Armji Polskiej i z pośród jeńców wzięty był jako szeregowiec do służby rosyjskiej. Słyszałem od niego dużo nadzwyczaj ciekawych szczegółów o rewolucji 1830 roku» [14:10, 29].

У цьому фрагменті йдеться про одного з польських заланців – артилерійського офіцера Мостовського. Серед некультурного, розбещеного середовища офіцерів Новопетровського укріплення він помітно виділявся людяним ставленням до солдатів.

В оригіналі:

«5 июля 1857 г.

...Прихожу в ротную канцелярию, смотрю, на столе рядом с образцовыми сапогами лежат три довольно плотные книги... Читаю заглавие. И что же я прочитал? «Estetyka czyli umnictwo piękne przez Karola Libelta». В казармах! Эстетика!

– Чьи это книги? – спрашиваю я писаря.

– Каптенармуса унтер-офицера Кулиха.

Отыскал я вышерекондуемого унтер-офицера Кулиха. И на вопрос мой, не продаст ли он мне «Umnictwo piękne», он отвечал, что оно принадлежит мне. Что Пшевлоцкий, уезжая из Уральска на родину, передал ему, Кулиху, эти книги с тем, чтобы они были переданы мне. И что он, Кулих, принес их с собой сюда, положил в цейхгауз и забыл про их существование... Итак, по милости этой слепой царицы царей я имею в дороге чтение, на которое вовсе не рассчитывал. Чтение, правда, не совсем по моему вкусу, но что делать, на безрыбье и рак рыба... С Либельтом я немного знаком по его «Деве Орлеанской». На первый взгляд он мне показался мистиком и непрактиком в искусствах» [17: 5, 46-47].

У перекладі:

«5 lipca 1857 r.

Wstąpiłem do kancelarji kompanji i patrząc a na stole obok usarowych butów leżą dość grube książki... Czytam tytuł i coś się okazuje: «Estetyka czyli umnictwo piękne przez Karola Libelta». W koszarach! Estetyka! Czyjeż to książki? – pytam pisarza. – Prowiantowego Kulacha – odpowiada. Odszukałem go. Na pytanie czy nie sprzeda mi książek, oświadcza, że należą one do mnie. Albowiem Przewłocki, wyjeżdżając z Uralska do ojczyzny, polecił mu, Kulichowi, oddać je mnie. Ale on, Kulich, położył je do magazynu i zapomniał o ich istnieniu... A więc z łaski fortuny mam na drogę nieoczekiwaną lekturę, która wprawdzie nie jest według mego gustu, lecz na bezrybiu i rak ryba... Libelta trochę znam z jego «Dziewicy Orleańskiej». Na pierwszy rzut oka pokazał mi się on mistykiem i nie – praktykiem w sztuce...» [14: 10, 29].

Кароль Лібельт (1807-1875) – видатний польський філософ, естетик, публіцист, громадський діяч, учасник повстання 1830-1831 років, за свої переконання на початку 1846-го був заарештований і ув'язнений, але через два роки, в результаті берлінської революції, звільнений. Послідовник Гегеля, йому належать праці «Kwestia żywotna filozofii» (1845, у 2 т.), «Filozofia i krytyka» (1845-1850, т.1-4), «Pisma pomniejsze» (1849-1851, т.1-6), «Estetyka czyli umnictwo piękne» (написана в 1849-1854 роках) тощо. На думку Романа Гром'яка, Тарас Шевченко не сприйняв естетичної концепції філософа, бо він трактував прекрасне як ідеальне, а сам поет вважав прекрасне наявним у самій природі, і спроби відступити «от вечной красавицы природы» можуть перетворювати художника у «нравственного урода»

[2, 32-34]. Лібельт також написав ґрунтовні рецензії на твори «Mazera» і «Książd Marek» Юліуша Словацького й опікувався поетом у Познані в 1848 р. Шевченко згадує також своїх приятелів – Кулиха, унтер-офіцера, і Северина Пшевлоцького, рядового 1-го лінійного батальйону Окремого Оренбурзького корпусу, з яким він познайомився ще в Новопетровському укріпленні.

В оригіналі:

«10 июля 1857 г.

Ветер все тот же. Тоска та же самая... В таком скверном настроении унывающей души вспомнил я про «Umnictwo piękne» Либельта, принялся жевать: жестко, кисло, приторно. Настоящий немецкий суп-вассер... Либельт, он только пишет по-польски, а чувствует (в чем я сомневаюсь) и думает по-немецки. Или, по крайней мере, пропитан немецким идеализмом (бывшим, не знаю, как теперь?). Он смахивает на нашего В.А.Жуковского в прозе. Он так же верит в безжизненную прелесть немецкого тощего, длинного идеала, как и покойный В.А.Жуковский... «Umnictwo piękne» спрятал в дорожную сумку...» [17: 5, 46-47].

У перекладі:

«10 lipca 1857 r.

Wciąż ten sam wiatr. I ta sama nuda... W tym kiepskim nastroju przypomniałem sobie «Umnictwo piękne» Libelta. Zacząłem żuć: szorstko, kwaśno, mdło. Prawdziwa niemiecka wasserzupa... Libelt tylko pisze po polsku, ale odczuwa (nie wątpię w to) i myśli po – niemiecku... Podobny on jest do W. Żukowskiego w prozie. Tak samo, wierzy w niezwywy urok niemieckiego chudego długiego ideału, jak ś.p. W. Żukowskij... Schowałem Libelta do torby podróżnej» [14: 10, 30].

Тут Тарас Шевченко згадує російського поета-романтика і перекладача Василя Андрійовича Жуковського (1783-1852), який брав участь у його визволенні з кріпацтва і якому присвячено поему «Катерина».

В оригіналі:

«21 июля 1857 г.

...Я по случаю воскресенья пошел в укрепление побриться и от первого унтер-офицера Кулиха услышал, что в 9-м часу утра пришла почтовая лодка. Побрившись, скрепя сердце, я возвращался на огород, и, выходя из укрепления, встретил зрителя Бажанова, и он первый поздравил меня с свободой. 21 июля 1857 года в 11 часов утра. В первом часу получил Залесского письмо от 30 мая» [17: 5, 74].

У перекладі:

«21 lipca 1857 r.

...Z okazji niedzieli poszedłem się ogolić i od pierwszego podoficera Kulicha usłyszałem, że o godz. 9 rano przybyła Łódź pocztowa. Po ogoleniu się z bijącym sercem wracałem i spotkałem komendanta szpitala, który pierwszy powinszował mi wolności. 21 lipca 1857 roku, godzina 11 rano. O godz. pierwszej otrzymałem list Zaleskiego z dn. 30 maja» [14: 10, 30].

У цьому фрагменті, де йдеться про звільнення поета, натрапляємо на згадку про Броніслава Залеського (1820-1880), польського історика і художника, діяча визвольного руху, в минулому – члена таємного студентського товариства при Дерптському університеті. Тарас Шевченко познайомився з ним в Окремому оренбурзькому корпусі, куди Броніслав Залеський був засланий як рядовий. Він допомагав Шевченкові завершувати малюнки під час Аральської описової експедиції, у 1851 вони разом брали участь у Караутській експедиції. Український митець зобразив польського побратима на картині «Шевченко серед товаришів». З 1853 року вони листувалися, збереглося 16 листів Шевченка й 11 Залеського. Відбувши покарання, Броніслав Залеський у 1860 році емігрував до Франції, він присвятив Шевченкові кілька теплих сторінок у статті «Польські вигнанці в Оренбурзі», надрукованій у 1867 році у «Roczniku» Історико-літературного товариства в Парижі, а в 1865-му видав альбом офортів «Життя киргизьких степів», де відтворив кілька малюнків свого українського друга [15: 28, 60-72].

Ці та інші «польські епізоди» в «Щоденнику» Тараса Шевченка свідчать, що Тарас Шевченко добре знав польську літературу, читав твори польських письменників, зокрема заборонені – Адама Міцкевича, Северина Гоцинського, Богдана Залеського, Міхала Грабовського, завоював кращі здобутки польської літератури, що помітно на його творах «Гамалія», «Іван Підкова», «Гайдамаки», «Сон», «Великий льох», під час заслання підтримував особисті контакти з польськими засланцями Едвардом Вігольдом Желіговським, Зігмунтом Сераковським, Броніславом Залеським та іншими.

У «Biuletynie Polsko-Ukraińskim» було надруковано низку шевченкознавчих статей і нотаток. Про світове значення творів основоположника української літератури і їхню популярність у Польщі йдеться в окремому шевченкознавчому номері «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego», який відкривається редакційною статтею «Kult Szewczenki» (1934, № 10). Окремі публікації стосуються видання «Кобзаря»: «O dotychczasowych

wydaniach dzieł Tarasa Szewczenki» – стаття про препарування творів поета відповідно до ідеологічних вимог в Україні й Росії (1934, № 12); «Kobzar» T. Szewczenki w alfabecie łacińskim» – історія рукописного примірника книги, оформленої Яковом де Бальменом зі збірки Сергія Єфремова, книга так і не вийшла і згодом була втрачена (1934, № 15); «Kobzar» T. Szewczenki w wydaniu Wydawnictwa Państwowego Książek Szkolnych» (1938, № 38) – повідомлення про появу нової книги. Проблеми «польська література і Тарас Шевченко» присвячені статті: «Z dziedziny literatury» Едварда Карка (Євгена Маланюка) – про рецепцію Шевченкових творів у польській літературі (1931, № 1); «Zaspiw» T. Szewczenki w przekładach polskich» Єжи Погоновського (1933, № 7); «Urywek ze wspomnień» Станіслава Стемповського – про вплив творів поета на польську молодь (1933, № 7); «Echa wileńskie w życiu i twórczości Tarasa Szewczenki» М. Альтбайера (1934, № 2); «Polskie przemówienie nad trumną Tarasa Szewczenki» (1934, № 10); «Polacy o Szewczenku» Лукаша Луціва (1934, № 10); «Szewczenko i Polacy» Павла Зайцева (1934, № 10); «Dwie postacie polskie w powieściach T. Szewczenki» Павла Зайцева (1935, № 8); «O przekładach polskich poezji T. Szewczenki» Єжи Погоновського (1935, № 35); «Wykłady prof. P. Zajcewa na Uniwersytecie J. Piłsudskiego» (1935, № 46); «Do interpretacji poematu Szewczenki «Ślipy»» Бориса Ольхівського (1936, № 7).

Як відомо, у 1930 році (фактично в 1928-му) у Варшаві заходами екзильного уряду Української Народної Республіки було створено Український науковий інститут – українську наукову установу з проблем дослідження українознавства. Інститут фінансували польські урядові структури: Міністерство віровизнань і Міністерство внутрішніх справ. Цей заклад розвивав ідеологію «прометеїзму». Його директором був Олександр Лотоцький (до 1938 року, пізніше – Андрій Яковлев); окрім директора до наукової ради увійшли Роман Смаль-Стоцький, Богдан Лепкий, Валентин Садовський. При Українському науковому інституті діяла комісія для дослідів над польсько-українськими питаннями, яку очолював професор Марцелі Гандельсман, з польських учених до неї входили Владислав Таркевич, Станіслав Сіонський, Юзеф Уейський, Вітольд Дорошевський, Леон Васілевський, з українських – Олександр Лотоцький, Роман Смаль-Стоцький, Мирон Кордуба, Іван Жілінський, Богдан Лепкий, Євген Маланюк. Інформацію про заснування і діяльність цієї комісії

вміщено у окремих номерах «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» (1933, № 34-35; 1936, № 23 та ін.).

З 1932 року вчені Українського наукового інституту під керівництвом професора Романа Смаль-Стоцького розпочали роботу над повним виданням творів Тараса Шевченка. Із запланованих 16 томів вийшло 13, серед них – переклади творів поета іноземними мовами. Велику увагу вчені приділяли написанню ґрунтовних коментарів і розвідок до кожного Шевченкового твору. Працюючи над цим проектом, його організатори провели дві розширені наради: одну у Львові – під керівництвом професора Василя Сімовича, за участю літературознавців Івана Брика, Михайла Возняка, Володимира Дорошенка, Івана Кревецького, Василя Щурата, другу – під проводом професора Валентина Садовського – в Празі, де були присутні Леонід Білецький, Павло Богацький, Ольґерд Борковський, Дмитро Дорошенко, Віктор Сапицький, Максим Славінський, Степан Сірополко, Степан Смаль-Стоцький [10, 261]. Було створено спеціальну редакційну комісію Шевченкового видання під проводом Олександра Лотоцького у складі професорів Василя Біднова й Павла Зайцева [9, 168]. Праця вчених над повним виданням творів Тараса Шевченка постійно висвітлювалася на сторінках «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» у таких статтях і замітках: «Zapowiedź wydania pełnego zbioru dzieł Szewczenki w Polsce» (1934, № 11); «Z życia Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie» – про шевченкознавчий семінар під керівництвом Павла Зайцева (1934, № 47); «Powne wydannia tworiw Tarasa Szewczenka» (1936, № 4); «Działalność Ukraińskiego Instytutu Naukowego w 1-ym półroczu b. r.akad.» – про вихід у світ дев'яти томів (1937, № 7); «XV tom dzieł Szewczenki» (1938, № 19). Низку статей присвячено Шевченковим урочистостям: у Варшаві (1934, № 10; 1934, № 11; 1936, № 10 – за участю Ярослава Івашкевича; 1936, № 12; 1937, № 13), Петербурзі (1935, № 11), Луцьку і Володимирі-Волинському (1934, № 12); Чернівцях (1936, № 15); Кременці, Томашеві, Любліні (1934, № 12). Про смерть поета і панахиди по ньому йдеться у статтях «Arcybiskup wołyński odprawia modły za T. Szewczenkę» (1935, № 11); «Zakaz odprawienia panachidy za duszę T. Szewczenki przez namiestnika Ławry Poszajowskiej» (1936, № 9); «Audycja radiowa w 75 rocznicę śmierci T. Szewczenki» (1936, № 11); «Zatarg o panachidę za duszę Szewczenki» (1936, № 12). Окрему статтю присвячено перипетіям довкола пам'ятника

Тарасу Шевченку в Петербурзі: «Ciągłe kłopoty z Szewczenką» (1934, № 41).

Шевченкіана і шевченкознавство на сторінках «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» великою мірою зумовлені зовнішнім контекстом подій в УРСР, зокрема процесом вигаданої «Спілки Визволення України», звинуваченнями в «буржуазному націоналізмі» визначних учених – Сергія Єфремова, Йосипа Гермайзе, Андрія Ніковського, Олександра Дорошевича, Андрія Річицького та інших, фальсифікаціями творів поета. У цьому аспекті привертають увагу замітка «Nowy szewczenkowiec» (коментар до статті Наума Кагановича «Як націоналісти фальсифікували Тараса Шевченка», 1934, № 6) та публікації, присвячені фальшуванню творів поета. Петро Одарченко писав: «Коли в 1920 році на Україні була встановлена радянська влада, культ Шевченка не припинився, однак партія намагалася всіма силами надати цьому культові іншого характеру, більшовики намагалися використати популярність Шевченка для своєї пропаганди, підкреслюючи у творчості поета соціальні та революційні мотиви» [8, 350]. Про те, що поет – пророк пролетаріату й соціалістичної революції намагалися обґрунтувати у своїх дослідженнях Володимир Коряк, а М. Любченко назвав його «Христосом соціалізму» [8, 351]. У 20-х роках було опубліковано IV, згодом III і VII томи академічного видання творів Шевченка, однак останній том, до якого увійшли репродукції малярських творів, було... «заарештовано». У 1934 р. з'явилися «Тези відділу культури і пропаганди ленінізму при КП КП(б)У до 120-ліття з дня народження Т.Г. Шевченка». У них акцентовано на «політичній незагартваності і обмеженості» його творів [13:2/4, 16]. Незабаром вилучено з бібліотек збірник «Поезія Т.Г. Шевченка» за редакцією Андрія Хвилі та Євгена Шабліовського, де в коментарях гетьмана Богдана Хмельницького названо «гнобителем українських трудящих мас» і звинувачено за запроданство царській Москві» [8, 360]. Починаючи з 1938 року, вилучено з «Вибраних творів» поета вірші «До Основ'яненка», «Розрита могила», «Чигирин», «Великий льох», «Суботів», «Іржавець». Захисники ідеї прометеїзму не можуть не реагувати на ці кричущі події.

У статті «Ostatnie wydania szewczenkowskie w USSR», уміщеній у «Biuletynie Polsko-Ukraińskim» у шостому-сьомому номерах за 1936 рік, йдеться про препарування біографії і образу Тараса Шевченка в радянському літературознавстві у працях Євгена Шабліовського,

Андрія Хвилі, Ієремії Айзенштока, Івана Лакизи, Василя Бойка та інших. Едвард Карк (Євген Маланюк) проводить аналогію між ставленням критиків царських (Віссаріон Белінський) і радянських (Євген Шабліовський) до творів українського генія; їхні праці об'єднує тенденційність і намагання замовчати ідеї нації і національної держави у творах Тараса Шевченка (1936, № 6). Євген Шабліовський у своїй першій доволі патетичній книзі «Шевченко та його історичне значення» (1933) зазначає, посилаючись на авторитет Миколи Скрипника, що поет може стати «прапором радянської держави» завдяки своїй «соціалістичній ідеології», часто цитує його статті й промови про Шевченка, вихваляє Леніна і Сталіна, лає «буржуазних націоналістів» і, хай несвідомо, та все ж критикує сталінський деспотизм: «Ось він російський монархізм... спрямовує нагаї, тюрми, брехню, обман, підкуп, підлещування на боротьбу з народом; ...ось закупають, засипають, вигладжують землю на могилі української національності, притоптуючи ногами дерен і приказуючи: «ніякої української мови не було, немає й бути не може!» [8, 359]. У доопрацьованій книзі Євгена Шабліовського «Т.Г. Шевченко, його життя і творчість» (1934) ця езопівська критика сталінізму вже усунута, Миколу Скрипника названо виразником «антиленінської націоналістичної концепції». А в його ж таки монографії «Шевченко і російська революційна демократія» (1935), як і в статті Ієремії Айзенштока «Судьба літературного наслідства Шевченка» («Літературное наследство», 1935, ч.19-21), замовчано ворожі випадки Віссаріона Белінського проти Тараса Шевченка і названо російського критика прихильником Шевченка й української літератури. Дісталось від Едварда Карка на горіхи й Михайлу Новицькому за вступну статтю, неправдивий аналіз поеми «Великий льох», коментарі й примітки до видання «Т.Г. Шевченко. Кобзарь. Избранные стихотворения в переводе Ф.Сологуба» (Л., 1934).

Під рубрикою «Recenzje i odesłania» в «Biuletynie Polsko-Ukraińskim» були вміщені рецензії: «Pod szyldem «Akademii Kijowskiej» – на книгу Євгена Шабліовського «Т.Г. Шевченко та його історичне значення» (1933, № 31); «Broszury angielskie o Szewczence» – на англійське і канадське видання брошури Дмитра Дорошенка «Taras Shevcheko the national poet of the Ukraine» (1936, № 23); «Informacja wydawnicza» – на книгу «Taras Chevtchenko. Suavida e obras», біографію і твори Тараса Шевченка, що вийшли португальською мовою у Куртиді, Бразилія (1936, № 38);

рецензію Єжи Погоновського на докторську дисертацію Юзефа Голомбка «Братство Св. Кирила і Мефодія в Києві», де йдеться про розправу царського уряду над Шевченком та іншими братчиками (1935, № 38); відгуки на видані Українським науковим інститутом у Варшаві II (1934, № 8), VI (1935, № 40), VII (1935, № 12), XI (1935, № 26), XIV (1936, № 22) томи. Едвард Карк (Євген Маланюк) відгукнувся статтею на II том (1934, № 44) і реплікою «Przebrzmiała legenda» на злостиву рецензію «Największy poeta ruski» в «Dzienniku Narodowym», де Тараса Шевченка було потрактовано як російського поета і вміщено сумнівні підписи під його двома малюнками (1936, № 39). Замітка «Życie ukraińskie na Dalekim Wschodzie» інформувала читачів про передрук статті Галини Борковської «Taras Szewczenko a naród polski» з варшавського кварталника «Wschód» у тижневика «Харбінські листи» (1933, № 2).

Загалом же рецепція творчості Тараса Шевченка на сторінках журналу «Biuletyn Polsko-Ukraiński» засвідчує, що організатори видання вбачали в його особі, як і Адама Міцкевича, – поета-революціонера, виразника національної і державницької свідомості, пророка. Шевченко став живим зв'язком між українською та польською культурою. Його продовжують вивчати, перекладати і поширювати. Підрахувати кількість перекладів, назвати імена перекладачів, простудіювати відгуки критики, встановити, як його твори сприймають у тій чи іншій аудиторії – це завдання окремої і дуже кропіткої роботи. Тарас Шевченко сприяв здійсненню справи українсько-польського (як і слов'янського загалом) єднання на основах рівності, братерства і демократії. На той час, у добу міжвоєнної, його мрія побачити Україну вільною, незалежною державою у колі інших слов'янських держав ще не збулася, але всім своїм жертвним життям, творчістю він наближав цю подію. Значення Тараса Шевченка, як і тих «прометеїстів», що згуртувалися довкола журналу «Biuletyn Polsko-Ukraiński», а згодом паризької «Kultury», годі переоцінити. Ідея діалогу й польсько-української співпраці, яку послідовно, всупереч усім труднощам, пропагував «Biuletyn Polsko-Ukraiński», дозволила піднятися обом сторонам над давніми конфліктами й образами. Гасло Юзефа Пілсудського «Нема вільної Польщі без вільної України» стало викликом радянському тоталітаризму, а концепція налагодження приятельських взаємин зі східними сусідами – Україною, Литвою, Білоруссю – мала історичний вимір. Інтелектуали, згуртовані довкола Владзімежа Бонч-

ковського, змінили обличчя польської східної політики, внесли епохальну зміну у польсько-українські взаємини. Польща першою визнала незалежність України, цілеспрямовано підтримувала і підтримує демократичні зміни в ній.

Нинішнє стратегічне партнерство між Україною і Польщею, яке охоплює практично всі сфери суспільного життя, є живим уособленням пам'яті «прометеїстів» і слугує промовистим прикладом для усїєї Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбовский Н. Теория перевода. – Москва, 2004.
2. Гром'як Р. Естетика Шевченка. – Тернопіль, 2002.
3. Дильонгова Г. Історія Польщі. 1795-1990. Пер. з пол. – Київ, 2007.
4. Донцов Д. Dewius. Аншлюс і мафія // «Вістник». – 1938. – Т. 1. – Кн. 3.
5. Донцов Д. До консолідації // «Вістник». – 1930. – Т. 2. – Кн. 4.
6. Kult Szewczenki // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 10.
7. Комиссаров В. Современное переводоведение: Курс лекций. – Москва, 1999.
8. Одарченко П. Тарас Шевченко в радянській літературній критиці (1920-1960) // Світи Тараса Шевченка. Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1991.
9. Портнов А. Наука у вигнанні. Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939). – Харків, 2008.
10. Potocki R. Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1998. – № 6-7. – S. 257.
11. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. Пер. з англ. – Київ, 2001.
12. Statut Towarzystwa Polsko-Ukraińskiego // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 9.
13. Тези відділу культури і пропаганди ЦК КП(б)У до 120-річчя з дня народження Шевченка // «Червоний шлях». – 1934. – Ч. 2-4.
14. Urywek z dziennika Tarasa Szewczenki // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1934. – № 10.
15. Франко І. Листи Шевченка до Бр. Залеського // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ, 1980. – Т. 28. – С. 60-72.
16. Хроніст. Дмовський як пророк // «Вістник». – 1939. – Т. 1. – Кн. 3.
17. Шевченко Т. Щоденник // Шевченко Т. Твори: У 5-ти т. – Київ, 1971. – Т. 5.